

KISGYERMEKES ANYÁK MUNKAVÁLLALÁSA ÉS AZ EZZEL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYEK VÁLTOZÁSA MAGYARORSZÁGON

EMPLOYMENT OF MOTHERS OF SMALL CHILDREN AND PUBLIC OPINION CHANGES IN HUNGARY

Makay Zsuzsanna

tudományos titkár, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet
makay@demografia.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Magyarországon alapvetően a kétkeresős családmódel a jellemző, ám más európai országokhoz képest erőteljes eltérés van a foglalkoztatottság szintje között, aszerint, hogy nevelkedik-e kisgyermek a családban, vagy sem. A leggyakoribb gyermekvállalási életkorokban, valamint a három év alatti gyermeket nevelő nők körében a munkavállalás szintje nálunk nagyon alacsony. Ez erőteljesen kihat a családon belüli nemi szerepekre, valamint a családok anyagi helyzetére, de akár a gyermekvállalásra is hatással lehet makroszinten.

Ebben a tanulmányban a nemi szerepekre és a kisgyermekes anyák munkapiaci részvételére vonatkozó társadalmi vélekedést elemezzük Magyarországon, európai kitekintéssel. Arra keressük a választ, hogy a társadalmi-demográfia változások, valamint egyes szakpolitikai intézkedések hatására változott-e a többségi vélemény az anyák családban betöltött szerepéről és a kisgyermekes anyák munkavállalásáról.

Megállapítható, hogy noha egyes véleményekben történt elmozdulás „megengedőbb” irányba, a magyar nők és férfiak továbbra is elsősorban a családon belüli hagyományos szerepmegosztást részesítik előnyben, és azt tartják megfelelőnek, ha a kisgyermeket nevelő anyák otthon maradnak a gyermekekkel.

ABSTRACT

Hungary is characterized by a dual-earner family model, but the employment of women is highly dependent on the presence of children. During the main child-bearing ages and among women having children below three, employment rates are very low. This affects gender roles and the financial situation of families and can even influence fertility on a macro level.

We analyse opinions concerning gender roles with an emphasis on the employment of women having young children in Hungary, with a European outlook. Did social changes in demographic behaviour and recent family policy changes influence opinions concerning mothers' employment and their role in the family?

We find that even if there was a slight shift towards more 'permissive' opinions concerning mothers' employment, Hungarian men and women still prefer a rather 'traditional' division of labour and think it better for mothers' of young children to stay at home instead of participating in the labour market.

Kulcsszavak: gyermeknevelés, munkavállalás, család, vélemény, értékek, nemi szerepek

Keywords: child-rearing, employment, family, opinions, values, gender roles

BEVEZETÉS

Magyarországon alapvetően a kétkeresős családmódel a jellemző, vagyis a nők munkapiaci részvétele ugyanolyan magától értetődő, mint a férfiaké, amennyiben nem nevelkedik gyermek a családban. A három éven aluli gyermeket nevelő családok esetében ugyanakkor az anya jellemzően otthon van a gyermekkel, és az apa a fő kenyérkereső.

Mind a családpolitikai rendszer, mind a társadalomban uralkodó vélemények ezt a szerepmegosztást támogatták az utóbbi évtizedekben. Vagyis a kisgyermekes anyák lehetőleg ne dolgozzanak, hanem kereső tevékenységüket néhány évre felfüggesztve maradjanak otthon gyermekükkel (Blaskó, 2005).

Az anyák munkavállalásával kapcsolatos társadalmi vélemények hatnak a munkavállalásra, de a munkavállalás mértéke is visszahat a családok életére. Számos tanulmány hangsúlyozza, hogy az anyák hosszabb otthon maradása negatívan hat a családon belüli egyenlőségre, hiszen a családi szerepek erőteljesen polarizálódnak: a férfiak válnak fő kenyérkeresővé, a nők pedig az otthoni feladatokat látják el. Ez a felosztás sok esetben az anya munkapiacra való visszalépése (ritkább esetben: első alkalommal történő belépése) után is megmarad. Az anyák hosszan tartó távolmaradása a munkapiactól, valamint, hogy a családdal kapcsolatos teendők döntő része később is rájuk hárul, csökkenti előrelépési lehetőségeiket, ami miatt keresetük is sok esetben alacsonyabb mint a férfiaké vagy a gyermeket nem nevelő nőké. Otthoni feladataikban azonban nagymértékű gyakorlatot szereznek, ami arra sarkallhatja őket, hogy mintegy „kapuórként” védjék meg ezt a szerepüket (Allen–Hawkins, 1999).

A férfiak szerepével kapcsolatban kutatások kimutatták, hogy Magyarországon a közvélemény elsősorban a család megélhetésének biztosítását várja el tőlük. Mivel az anyagiak megteremtésének felelőssége rájuk hárul, a gyermek ellátásában részt vállaló apai szerepeik háttérbe szorulnak. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a férfiakkal szemben egyfajta kettős elvárás él a társadalomban: kenyérkereső szerepük mellett az is elvárt tőlük, hogy részt vegyenek a gyermekgondozási feladatokban, és aktív szerepet játsszanak a család életében (Spéder, 2011).

A tudományos irodalom szerint az otthoni szerepmegosztás nemcsak a családokra hat (polarizálódik a családon belüli munkamegosztás, a férj válik a fő keresővé, a nő jövedelme jellemzően alacsonyabb), hanem egyéb társadalmi szintű folyamatokra is (Nagy, 2009). Befolyásolja például a termékenységet: magasabb nemi egyenlőség magasabb termékenységi mutatókkal társul makrószinten (McDonald, 2013), és ez még hangsúlyosabb, amennyiben a nők és férfiak között egyetértés uralkodik a társadalmi szerepekkel kapcsolatban (Arpino et al., 2015). Erdemes tehát áttekinteni, hogyan alakulnak a nemi szerepekkel, a kisgyermekes anyák munkavállalásával kapcsolatos vélemények Magyarországon, és a férfiak és a nők mennyire vélekednek eltérően e kérdésekről. A cikkben vizsgált bizonyos kérdések már korábban is elemzésre kerültek (Blaskó, 2005), célunk ezek kiegészítése új, 2016-os adatokat elemezve.

Tanulmányunkban tehát azt nézzük meg, hogy – visszatekintve a múltba – az utóbbi években változtak-e a kisgyermekes anyák munkavállalásával kapcsolatos vélemények Magyarországon. Megengedőbbé vált-e a társadalom e tekintetben?

Feltételezésünket, mely szerint ez megtörtént, az támasztja alá, hogy az utóbbi évek családtámogatási rendszerében olyan változások következtek be, melyek nagymértékben támogatják a kisgyermekes anyák munkavállalását. A 2014-ben bevezetett gyed extra immár lehetővé teszi, hogy a gyermek féléves kora után (mindkét) szülő dolgozzon, és mellette kapják a gyedet (gyermekgondozási díj) is, mely a gyermek kétéves koráig jár, biztosítási jogviszonyhoz kötött, jövedelemfüggő juttatás, mely akár bruttó 178 500 forint is lehet havonta (2017-es adat). Ezt az összeget a szülőknek keresetük mellett is folyósítják akár teljes, akár rész-munkaidőben dolgoznak (részletes leírásért lásd Makay, 2015). A Munka Törvénykönyve pedig immár lehetővé teszi, hogy a három évnél fiatalabb gyermeket nevelő szülők rész munkaidőben dolgozzanak, amennyiben ezt kérvényezik. Ezek a jogszabályváltozások nagymértékű szemléletbeli fordulatot jelentenek ahhoz képest, hogy korábban lényegében semmilyen gyermeknevelési támogatás (kivéve a családi pótlékot és egyes szociális juttatásokat) nem járt azoknak a családoknak, amelyekben mindkét fél teljes munkaidőben dolgozott a gyermek hároméves kora előtt.

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy ezek a változások hatottak-e a kisgyermekes anyák munkavállalásáról alkotott, viszonylag „hagyományos” véleményekre. A tanulmány első részében áttekintjük, hogyan alakult Magyarországon a nők és az anyák munkavállalása: miért kezdtek el az 1950-es években tömegesen munkába állni, és jelenleg mekkora eltérés van a gyermeket nevelő és nem nevelő nők foglalkoztatása között. Majd a nők családon belüli szerepére fókuszálunk, és áttekintjük, hogy hogyan alakultak a munkavállalással kapcsolatos vélekedések a rendszerváltás óta napjainkig. Ezután olyan kérdéseket vizsgálunk meg, amelyeket először a 2000-es években tettek fel társadalmi adagyűjtés során, és melyek az otthoni, illetve bölcsődei nevelés gyermekekre való

(vélt) hatásával foglalkoznak. Végül megnézzük, hogy a társadalom a kisgyermek mely életkorában fogadja el, hogy az anya munkába álljon. A tanulmány végén összegezzük a tanulságokat, és levonjuk a megfelelő következtetéseket.

A NŐI MUNKAVÁLLALÁS ALAKULÁSA

A volt szocialista országokban a nők fizetett munkába állásának gyökerei az 1950-es évek ütemezett iparosítására és az akkori politikai-társadalmi diskurzusra vezethetők vissza, mely a női egyenjogúság hirdetésének eszközévé tette a női munkavállalást, és elvárta a nőktől, hogy keresőtevékenységet folytassanak. Az ütemezett iparosítás következtében a második világháború után egyre több nő vált aktív keresővé, döntő többségük az iparban dolgozott, és elsősorban külső nyomásra léptek be a munkapiacra – szemben a nyugati országok tendenciáival, ahol a nők saját indíttatásukból és elsősorban a szolgáltatói szektorban vállaltak munkát (Maruani, 2006).

Magyarországon sok nő számára a munkába állás a „kettős műszak” kezdetét jelentette, hiszen az otthoni háztartási és gyermeknevelési feladatok mennyisége nem csökkent azzal, hogy ők is keresőtevékenységet folytattak. A munkanap után az otthoni feladatok elvégzése is zömmel rájuk hárult.

Emellett a nők munkavállalásával kapcsolatos társadalmi vélekedés igen erőteljesen eltért a gyakorlattól. A családok inkább a hagyományos szerepmegosztást részesítették volna előnyben, mely szerint a nők elsősorban a gyermekek gondozásával és nevelésével foglalkozzanak, míg a férfiak biztosítsák a család megélhetését. Egy 1974-ben lezajló kutatás eredményei szerint a megkérdezett 10 éven aluli gyermeket nevelő anyák kétharmada így vélekedett, és egy 1991-es nemzetközi adatfelvétel is azt mutatta, hogy „a magyar apák és anyák a nők kereső tevékenységének megítélését tekintve inkább konzervatívabb álláspontot képviselnek” (Pongrácz, 2001, 34.). Vagyis a teljes időszak során feszültség volt a társadalomban a hatalom által elvárt női munkavállalás és a családok által kívánatosnak tartott otthoni női szerep között. Ezen enyhített valamelyest az 1967-ben bevezetett gyermekgondozási segély (gyes), mely lehetővé tette a kisgyermekes anyák számára, hogy a gyermek hároméves koráig otthon gondozzák a gyermekeiket. Bevezetésével a központi hatalom feltehetően a kialakuló munkaerő-túlkínálaton is enyhíteni kívánt, és ez jó eszköz lehetett arra is, hogy megkímélje az államot a további bölcsődefejlesztésektől (Makay, 2017). Hasonló célokat szolgálhatott az 1985-ben bevezetett gyermekgondozási díj (gyed). Ekkor azonban a hangsúly már inkább a gyermekvállalási kedv növelésén volt (Kapitány, 2008).

Az 1990-es években visszaesett a foglalkoztatottság, majd ez a tendencia megfordult, és 2017-ben a 20 és 64 év közötti magyar nők foglalkoztatási rátája lényegében megegyezett az Európai Unió átlagával (66,5, illetve 65,7% az Eurostat

adatai szerint). Ugyanakkor Magyarországon a kisgyermekes anyák általában több évre elhagyják a munkaerőpiacot, hogy gyermekeiket otthon tudják gondozni. A leggyakoribb gyermekvállalási életkorokban emiatt jelentős különbség van a nők és férfiak foglalkoztatási rátája között, és ez a különbség az utóbbi évek foglalkoztatásbővülése ellenére megmaradt. 30 és 34 éves kor között például a férfiak foglalkoztatási rátája közel 25 százalékponttal magasabb, mint a nők. A gyermekvállalási kor végéhez közeledve a két érték közelít egymáshoz, és a 45–49 éves (jellemzőn már kisgyermeket nem nevelő) korcsoportok esetében a nők és férfiak közötti különbség elhanyagolható (1. táblázat).

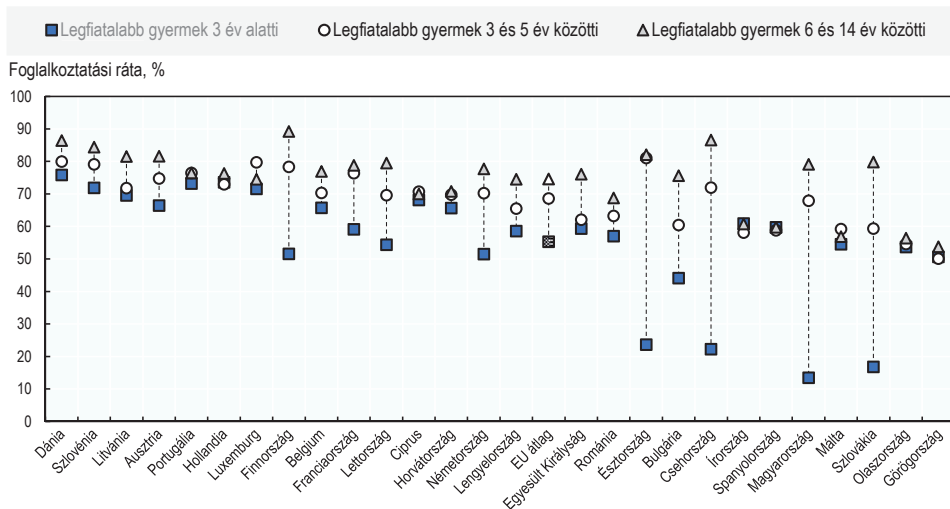
1. táblázat. A gyermekvállalási korban lévő férfiak és nők foglalkoztatási rátájának alakulása 2010, 2013, 2017

	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
	20–24		25–29		30–34		35–39		40–44		45–49	
2010	35,9	30,2	75,7	58,8	84,9	58,8	84,2	65,8	79,9	74,7	78,6	74,6
2013	40,8	30,5	76,4	61,4	84,4	62,5	86,3	68,3	83,5	76,2	80,6	77,6
2017	55,6	42,2	86,8	67,6	91,8	67,1	92,2	73,4	92,5	83,4	89,3	86,8

KSH, Stadat adatbázis

Nemzetközi összehasonlításban is látszik, hogy a három év alatti gyermeket nevelő anyák foglalkoztatási rátája Magyarországon a legalacsonyabb az Európai Unió országai közül, nem éri el a 15 százalékot. Dániában, de akár Szlovéniában is ugyanez az érték 70% fölött van (1. ábra). Ugyanakkor, amint a legkisebb gyermek eléri a hároméves kort, a magyar anyák is munkába állnak, foglalkoztatási rátájuk immár közel azonos az Európai Unió országainak átlagával. Ez elsősorban annak tudható be, hogy a magyar családtámogatási rendszer kiemelt figyelmet fordít a három év alatti életkorra, és bőkezűen támogatja az otthoni gyermeknevelést (Makay, 2015). Emellett, míg a három év alatti gyermekek naplali gondozását ellátó bölcsődei rendszerhez való hozzáférés igen egyenlőtlen az ország területén, hároméves kor után a gyermekek döntő hányada bekerül az óvodai rendszerbe, így lehetővé téve a nők nagyobb mértékű, akár teljes munkaidős munkába állását.

Az anyák munkavállalását nemcsak az intézményi rendszer befolyásolja, hanem a társadalom vélekedése is azzal kapcsolatban, hogy milyen formában valósuljon meg a kisgyermekéről való gondoskodás. Ezzel kapcsolatban le kell



1. ábra. Anyák foglalkoztatási rátája a legkisebb gyermek életkora szerint az Európai Unióban, 2014

OECD Family Database (OECD-license) URL: http://www.oecd.org/es/soc/LMF_1_2_Maternal_Employment.xlsx (letöltve: 2018. 09. 18.)

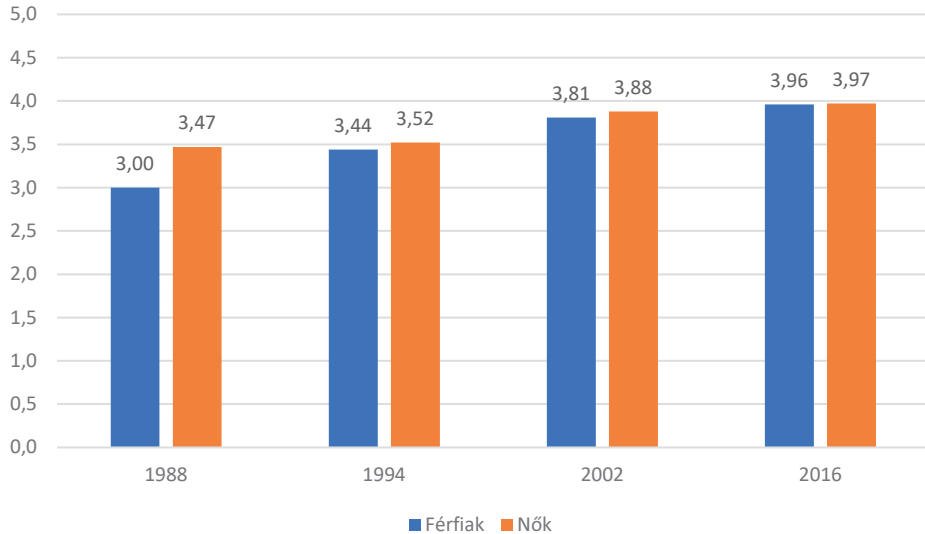
Megjegyzés: Svédországra vonatkozóan az adatok nem elérhetőek.

szögezni, hogy noha a gyermek szempontjából nem vitatható az anyai gondozás előnye egyéves korig, ezután már kevésbé egyértelmű, hogy hátrányokkal jár az intézményes, például bölcsődei gondozás. Az, hogy az előnyök vagy a hátrányok felé billen-e a mérleg, függ az intézményes gondozás minőségétől, a munkapiaci körülményektől és attól, hogy az anya szerepkonfliktusként éli-e meg a munkavállalást (Blaskó, 2001), ami a volt szocialista országokban jellemzően jobban érinti a nőket, mint a nyugati országokban (Gregor, 2008).

A GYERMEKET NEVELŐ ANYÁK MUNKAVÁLLALÁSÁVAL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYEK

A vizsgált véleménykérdések közül az első a munkavállaló anya gyermekéhez fűződő viszonyára kérdez rá, és úgy hangzik, hogy „Mennyire ért egyet a következő állítással? Egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyermekével, mint egy olyan anya, aki nem dolgozik.” Társadalmi adatfelvételekben ezt a kérdést már a rendszerváltás előtt is vizsgálták, és ha visszatekintünk erre az időszakra és az 1990-es évekre, akkor megállapítható, hogy 1988 és 1994 között elsősorban a férfiak hozzáállása vált elfogadóbbá e kérdésben. Ötfokú skálán 3,0 helyett 3,4-es átlagos értéket adtak az állítással való egyetértésüknek, míg

a nők – valamelyest elfogadóbb – véleménye alig változott (2. ábra). Majd 2016-ig a férfiak és a nők egyaránt nagyobb arányban kezdtek el úgy vélekedni, hogy az anya munkavállalása és a kisgyermekével való szoros kapcsolata nem zárja ki egymást: egyöntetűen ítélték meg a kérdést, 4-es osztályzatot adva. Ugyanakkor az 5-ből 4-es érték azt jelzi, hogy a társadalom egy része továbbra is azon a véleményen van, hogy az anya munkavégzése negatívan hat a gyermekekre.



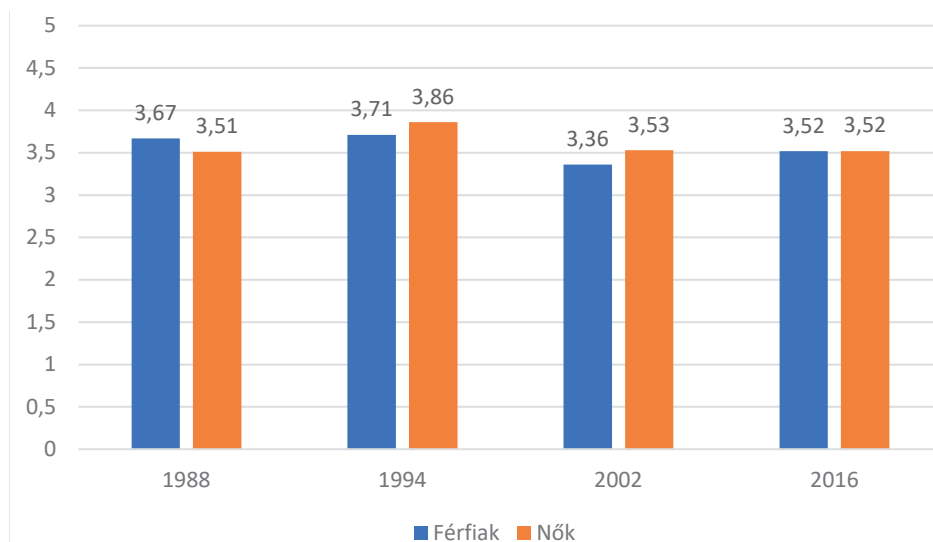
2. ábra. „Egy dolgozó anya ugyanolyan meleg és szoros kapcsolatban lehet a gyerekeivel, mint egy olyan anya, aki nem dolgozik.” Vélemények megoszlása 5 fokú skálán nemek szerint, átlagok 1998 és 2016 között

ISSP 1988, 1994, 2002; KSH Népszégtudományi Kutatóintézet omnibusz adatfelvétel 2016, saját számítás

Megjegyzés: 18 éves és idősebb férfiak és nők országos mintája

Hasonló megállapítás mondható el egy másik véleménykérdésről, amely segítségével a feleség teljes munkaidős foglalkoztatásának családi hatásairól kérdezték meg a válaszadókat. Arra az állításra, hogy „A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik”, 1988-ban a férfiak 3,67-es, a nők 3,51-es osztályzatot adtak. A rendszerváltás után ennek megítélése hagyományosabbá vált, majd 2002-ben kicsit megengedőbb irányba mozdult el, 2016-ban pedig a férfiak és a nők egységesen 3,52-es értéket adtak (3. ábra). Közel harminc év alatt tehát nem következett be lényegi véleményváltozás ezzel kapcsolatban. Noha a népesség nagy része elfogadja a nők teljes idős munkavállalását, egy nem elhanyagolható kisebbség mégis azon

az állásponton van, hogy ez árt a családi életnek. E mögött az az elképzelés állhat, hogy a pár női tagja felelős a családi élet harmóniájáért, menedzseléséért, mely feladatát nem tudja megfelelően ellátni, amennyiben teljes munkaidőben dolgozik.



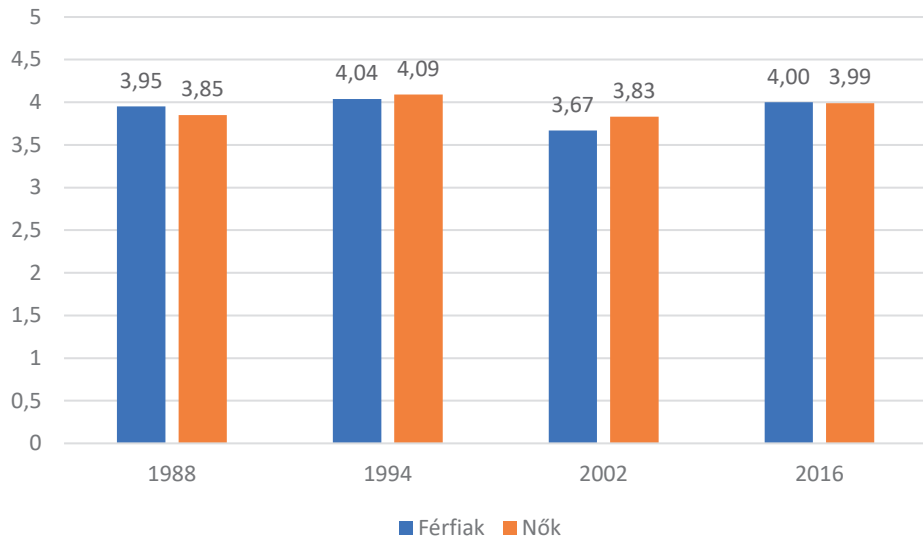
3. ábra. „A család élete megsínyli, ha a feleség teljes munkaidőben dolgozik.”
Vélemények megoszlása 5 fokú skálán nemek szerint, átlagok 1998 és 2016 között

ISSP 1988, 1994, 2002; KSH Népszéktudományi Kutatóintézet omnibusz adatfelvétel 2016, saját számítás

Megjegyzés: 18 éves és idősebb férfiak és nők országos mintája

Ugyanakkor a lakosság nemcsak a nők feladatának tekinti a családi élet megszervezését, hanem azt is gondolja, hogy számukra – a munkahellyel szembeállítva – az otthon, a család és a gyermekek jelentik az elsődleges boldogságforrást az életben. Ezzel az állítással kapcsolatban is tetten érhető, hogy 2002-ben a korábbi időszakhoz képest a vélemények kicsit eltolódtak „modernebb” irányba, majd 2016-ban visszatértek a rendszerváltás körüli szintre (4. ábra).

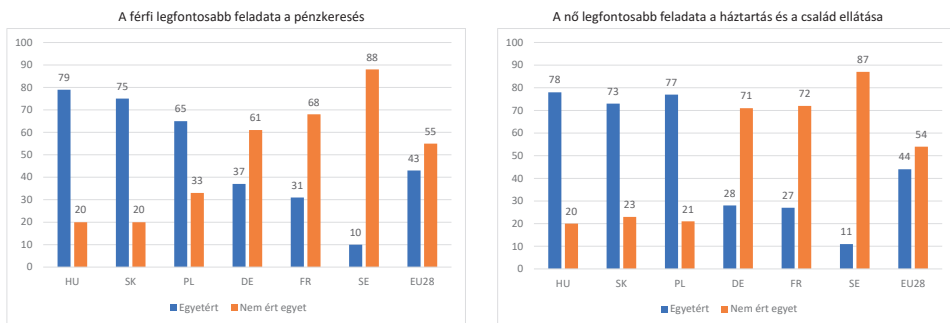
Hol helyezkedünk el e nemi szerepekkel kapcsolatos véleményekkel az európai országok között, mi a nők és a férfiak legfontosabbnak vélt feladata az egyes országokban? A legújabb, 2017-es Eurobarometer-adatfelvétel eredményei azt mutatják, hogy a kelet-közép-európai válaszadók – továbbra is – jelentősen tradicionálisabban ítélik meg a női és férfi szerepeket, mint a Nyugat-Európában élők. Magyarországon – akár csak Lengyelországban és Szlovákiában – a lakosság több mint 70%-a úgy gondolja, hogy a férfi legfontosabb feladata a pénzkeresés, a



4. ábra. „Állásban lenni is fontos lehet, de a legtöbb nőnek az az igazi vágya, hogy otthona és gyermeke legyen.” Vélemények megoszlása 5 fokú skálán nemek szerint, átlagok 1998 és 2016 között

ISSP 1988, 1994, 2002; KSH Népeségtudományi Kutatóintézet omnibusz adatfelvétel 2016, saját számítás

Megjegyzés: 18 éves és idősebb férfiak és nők országos mintája



5. ábra. „A férfi legfontosabb feladata a pénzkeresés.” és „A nő legfontosabb feladata a háztartás és a család ellátása.” Vélemények megoszlása egyes országokban és az EU-ban, 2017 (%)

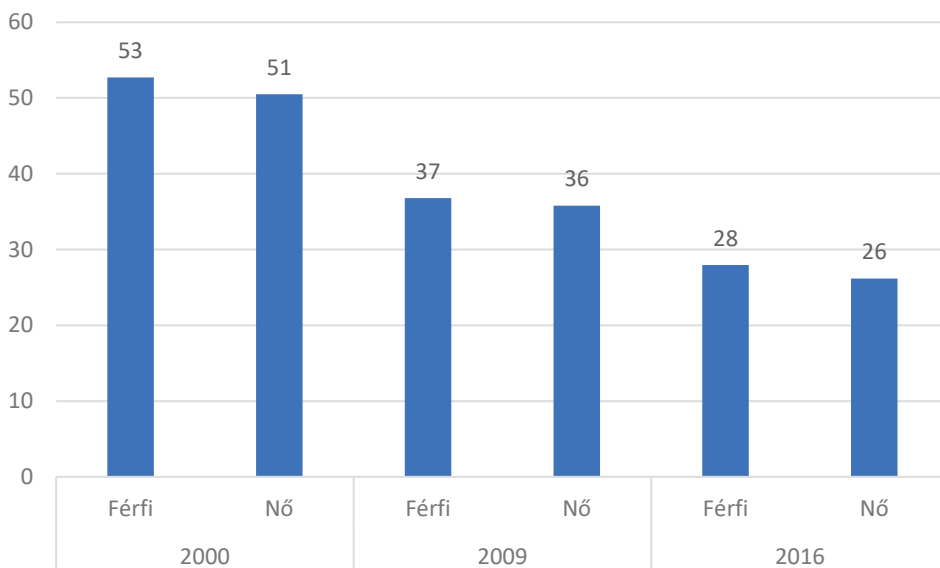
Special Eurobarometer 465: Gender Equality 2017 adatfelvétel, saját számítás.

Megjegyzés: A 15 év feletti lakosság reprezentatív mintája

nő pedig a háztartásvezetés és a család ellátása. Svédországban alig 10% osztózik ezen a véleményen, de Németországban és Franciaországban is csak mintegy 30–37% (5. ábra).

A továbbiakban olyan véleménykérdésekre fókuszálunk, melyekre vonatkozóan az 1980-as és 1990-es évekből nem rendelkezünk információval, így a cikk ezen felében kizárólag a 2000-es évek óta lezajlott változásokra összpontosítunk. Néhány konkrét kérdést vizsgálunk meg a gyermekvállalási korban lévő válaszadók körében arra vonatkozóan, hogy a társadalom számára mennyire elfogadható a kisgyermeket nevelő anyák munkavállalása.

Az első állítás úgy hangzik, hogy „Hatéves kor előtt mindenképp megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik.” 2000-ben a 18 és 50 év között lévő válaszadók fele egyetértett ezzel, ám 2016-ra arányuk megfeleződött, és immár a gyermekvállalási korban lévők közel 75%-a nem ért egyet azzal, hogy az iskoláskor előtti anyai munkavállalás kártékonyan hatna a gyermekekre. Ez igen komoly változást jelent mintegy tizenhat év leforgása alatt. (Amint láttuk, a korábban bemutatott véleményekre ez nem volt igaz.) A nők és a férfiak véleménye között minimális volt az eltérés, és ez máig nem változott (6. ábra).

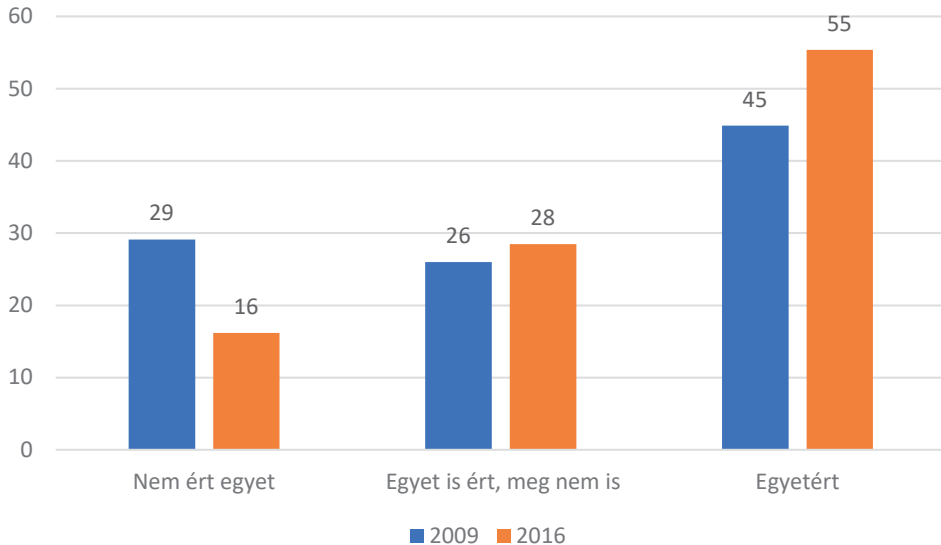


6. ábra. „Hatéves kor előtt mindenképp megsínyli egy kisgyerek, ha az anyja dolgozik.” Az állítással egyetértők és teljesen egyetértők aránya nemek szerint, 2000, 2009 és 2016 (%)

KSH Népszégtudományi Kutatóintézet omnibusz adatfelvétel 2000 és 2016;
KSH Népszégtudományi Kutatóintézet Családi értékek vizsgálat 2009, saját számítás

Megjegyzés: 18–50 év közötti férfiak és nők országos mintája

Amennyiben a három év alatti gyermekek bölcsődében történő elhelyezéséről kérdezzük a 18–50 éveseket, azt látjuk, hogy ennek elfogadottsága 2009 óta határozottan nőtt. Ekkor a válaszadók közel harmada nem értett egyet azzal, hogy „Ha elég bölcsőde lenne az országban, teljesen elfogadható lenne, hogy az anyák a gyermek kétéves kora után visszamenjenek dolgozni”, majd 2016-ra ez az arány 16%-ra csökkent (7. ábra). Eszerint a válaszadók több mint fele immár el tudja fogadni ezt az alternatív megoldást, azt, hogy az anya visszamenjen dolgozni.

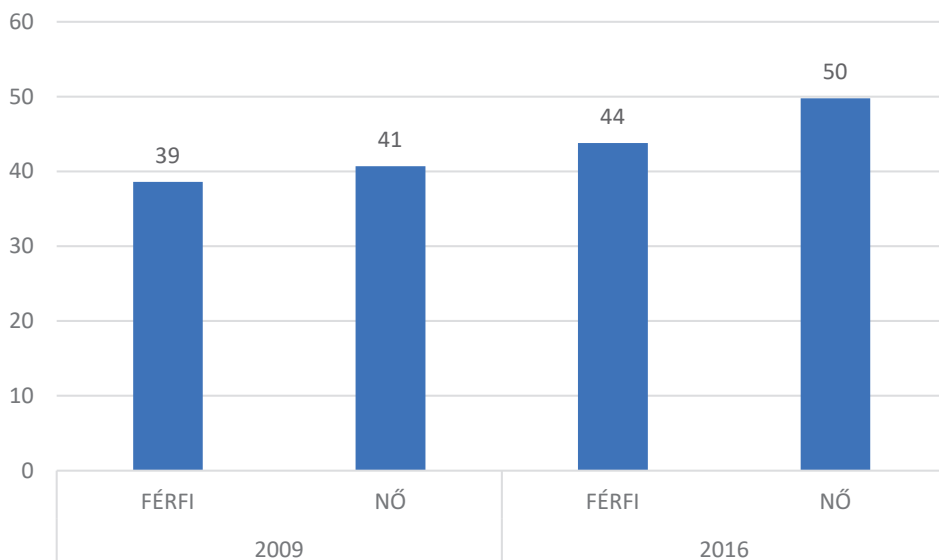


7. ábra. „Ha elég bölcsőde lenne az országban, teljesen elfogadható lenne, hogy az anyák a gyermek kétéves kora után visszamenjenek dolgozni.”
Az állítással kapcsolatos vélemények megoszlása, 2009 és 2016 (%)

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Családi értékek vizsgálat 2009;
KSH Népeségtudományi Kutatóintézet omnibusz adatfelvétel 2016, saját számítás.

Megjegyzés: 18–50 év közötti férfiak és nők országos mintája

A bölcsődék megítélésében is tetten érhető pozitív változás 2009 óta, ami az alábbi állításra adott reakciókból is látszik: „A bölcsődébe járó kisgyerekek nem kapnak rosszabb gondoskodást, mint azok, akikkel otthon marad az anyjuk.” Miközben a bizonytalanok („egyet is ért, meg nem is”) aránya változatlanul a népesség negyedét teszi ki, az egyetértők aránya 41%-ról 50%-ra emelkedett a nők, és 39%-ról 44%-ra a férfiak körében. Ugyanakkor a válaszadók mintegy negyede 2016-ban továbbra is úgy vélekedik, hogy számottevő minőségi különbség van aközött, hogy a kisgyermeket otthon az anyja neveli, vagy pedig bölcsődébe jár (8. ábra).



8. ábra. „A bölcsődébe járó kisgyerekek nem kapnak rosszabb gondoskodást, mint azok, akikkel otthon marad az anyjuk.” Az állítással egyetértők és teljesen egyetértők aránya nemek szerint, 2009 és 2016 (%)

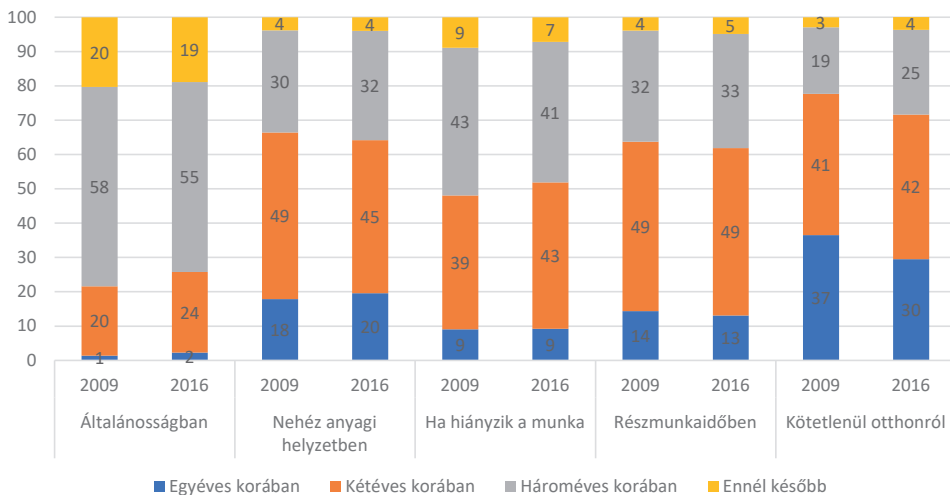
KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Családi értékek vizsgálat 2009;
KSH Népeségtudományi Kutatóintézet omnibusz adatfelvétel 2016

Megjegyzés: 18–50 év közötti férfiak és nők országos mintája

A következőkben arra térünk ki, mely esetekben mennyire tartják elfogadhatónak a válaszadók, hogy egy kisgyermekes anyja a gyermek hároméves kora előtt munkába álljon. A konkrét kérdés így hangzott: „Ön szerint általánosságban a kisgyermek hány éves korában fogadható el, hogy az anyja munkát vállaljon?” A kérdést négy, az általánostól eltérő szituációra vonatkozó állítás követte: „...és ha a család nehéz anyagi helyzetben van, és szükség van az anyja keresetére?” (nehéz anyagi helyzetben); „...és ha egy anyának hiányzik a munka, a munkahely, és már szívesen dolgozna?” (hiányzik a munka); „...és ha az anyának van lehetősége arra, hogy csak részmunkaidőben vállaljon munkát?” (részmunkaidőben); „...és ha az anyának van lehetősége arra, hogy kötetlen munkaidőben, otthon dolgozzon?” (kötetlenül otthonról).

Amennyiben semmilyen különleges körülmény nem áll fenn („általánosságban”), 2016-ban a 18–50 éves népesség háromnegyede legkorábban a kisgyermek hároméves korában fogadja el az anyja munkába állását. 2009 óta alig történt e téren változás (9. ábra).

Különböző, fentebb felsorolt körülményeket figyelembe véve ugyanakkor – akárcsak 2009-ben – a lakosság könnyebben fogadja el a korai anyai munkavállalást. Amennyiben az anya kötetlenül, otthonról tud dolgozni, a válaszadók közel harmada (2009-ben több is mint harmada) már egyéves korban sem ellenzi a munkavállalást. Arra gondolhatunk, hogy ez esetben ő maradna a gyermek fő gondozója, ami nem ellenkezik a társadalmi elvárással. Amennyiben a család nehéz anyagi helyzetben van, minden ötödik válaszadó elfogadja az egyéves korban történő munkavállalást, ám a lakosság mintegy harmada még ekkor is a legalább hároméves kort preferálja. Amennyiben az anya azért dolgozna, mert hiányzik neki a munka, kevésbé vagyunk toleránsak: közel 50% ez esetben is legalább három éven át „otthon tartaná” az anyát; tízből egy véli elfogadhatónak, hogy már a kisgyermek egyéves kora után munkába álljon. A válaszadók többségét a részmunkaidős foglalkoztatás sem teszi elfogadóbbá, a lakosság közel 40%-a ezt is csak hároméves kor után támogatja. Bár életkor és iskolai végzettség szerint vannak eltérések a válaszadók attitűdje között, ezek nem számottevők. Jellemzően inkább a nők tartják elfogadhatóbbnak a korábbi munkavállalást.



9. ábra. „Különböző élethelyzetekben a kisgyermek hány éves korában fogadható el, hogy az anya munkát vállaljon?” Vélemények százalékos megoszlása, 2009 és 2016 (%)

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Családi értékek vizsgálat 2009;
KSH Népeségtudományi Kutatóintézet omnibusz adatfelvétel 2016, saját számítás

Megjegyzés: 18–50 év közötti férfiak és nők országos mintája

KÖVETKEZTETÉSEK

A családon belüli nemi szerepekkel és azzal kapcsolatban, hogy a nők életében a család vagy a munka fontosabb, összességében azt látjuk, hogy a magyarok továbbra is igen hagyományosan gondolkodnak: a nők elsődleges szerepe családi, és mindenekelőtt az itt felmerülő feladatokat kell ellátniuk. Ez mellesleg nemcsak a társadalom által elvárt szerep, hanem a nők maguk is elsősorban – a vizsgált véleménykérdések szerint – ezt tartják kívánatosnak, e tekintetben elenyésző különbség van a férfiak és nők véleménye között.

Az eredmények egészét nézve ugyanakkor az is megállapítható, hogy valamelyest csökkent az ellentét a munkavállalás és a családi szerep között: egy-egy konkrét, a kisgyermekes anyák munkavégzésével kapcsolatos vélemény megengedőbbé vált 2009 és 2016 között (nőtt a bölcsődei ellátás pozitív megítélése, valamint annak a ténynek az elfogadottsága, hogy az anya a gyermek hatéves kora előtt munkába álljon). A korábbi évekhez képest kevesebben gondolják úgy, hogy az anya-gyermek kapcsolatot negatívan befolyásolja az anya munkavállalása. Ahhoz viszont nem fér kétség, hogy összességében a magyarok továbbra is igen hagyományosan vélekednek az anyák családban betöltött szerepéről, és azt tartják a legmegfelelőbbnek, ha gyermekével hároméves koráig otthon marad. Ez a tény megkérdőjelezi, pontosabban jelentősen korlátozza a fent leírt szakpolitikai intézkedések (gyed extra) rövid távú lehetséges hatását. Hosszabb távon azonban a reformok mindenképpen hozzájárulhatnak egy társadalmi szemléletformáláshoz, és ahhoz, hogy a kisgyermekes anyák munkavállalása elfogadhatóbbá váljon a magyar társadalom számára.

További vizsgálatokat kíván, hogy az egyenlőtlen, de a vélekedések szerint mind a férfiak, mind a nők számára megfelelő szerepmegosztás mennyire váltja ki a nőkből az irodalom által említett „kapuőr” szerepet, illetve mennyire tehető felelőssé (felelőssé tehető-e legalábbis részben?) a társadalmi szintű alacsony gyermekvállalásért.

IRODALOM

- Allen S. – Hawkins A. (1999): Maternal Gatekeeping: Mothers' Beliefs and Behaviors That Inhibit Greater Father Involvement in Family Work. *Journal of Marriage and Family*, 61, 1, 199–212. DOI: 10.2307/353894, <https://bit.ly/2x96YJC>
- Arpino, B. – Esping-Andersen, G. – Pessin, L. (2015): How Do Changes in Gender Role Attitudes Towards Female Employment Influence Fertility? A Macro-Level Analysis. *European Sociological Review*, 31, 3, 370–382. DOI: 10.1093/esr/jcv002, <https://bit.ly/2p38XeP>
- Blaskó Zs. (2001): Meddig maradjon otthon az anya? – A gyermekfejlődés szempontjai. *Esély*, 3, 89–116. http://www.esely.org/kiadvanyok/2010_3/05blasko.indd.pdf
- Blaskó Zs. (2005): Dolgozzanak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai 1988, 1994, 2002. *Demográfia*, 48, 2–3, 159–186. <http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/viewFile/588/440>

- Gregor A. (2008): „Ha volna két életem...” A szerepkonfliktusból fakadó feszültségek a nyugat-európai, a posztzocialista országok- és az USA-beli nők között. *Szociológiai Szemle*, 2, 87–110.
- Kapitány B. (2008): A „GYED-HATÁS” Az 1985 és 1996 közötti családtámogatási rendszer termékenységre gyakorolt hatása. *Demográfia*, 51, 1, 51–78. <http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografia/article/view/520/506>
- Makay Zs. (2015): Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás. In: Monostori J. – Óri P. – Spéder Zs. (szerk.): *Demográfiai Portré 2015. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, <https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/download/2467/2473>
- Makay Zs. (2017): 50 éve vezették be a gyermekgondozási segélyt (GYES). *Korfa Népesedési Hírlevél*, 3. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, <http://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/korfa/article/view/2704/2569>
- Maruani, M. (2006): *Travail et emploi des femmes*. Paris: La Découverte
- McDonald, P. (2013): Societal Foundations for Explaining Low Fertility: Gender Equity. *Demographic Research*, 28, 34, 981–994. <https://www.demographic-research.org/volumes/vol28/34/28-34.pdf>
- Nagy B. (2009): A munkavállalás és gyermekvállalás paradoxona – Bevezető gondolatok. *Szociológiai Szemle*. 19, 3, 81–91. http://www.szociologia.hu/dynamic/SzocSzemle_2009_3_81_91_NagyB.pdf
- Pongrácz T. (2001): A család és a munka szerepe a nők életében. In: Nagy I. – Pongrácz T. – Tóth I. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. Budapest: TÁRKI–Szociális és Családügyi Minisztérium, 30–45. <http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a503.pdf>
- Spéder Zs. (2011): Ellentmondó elvárások között... Családi férfiszerepek, apaképek a mai Magyarországon. In: Nagy I. – Pongrácz T. (szerk.): *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011*. Budapest: Tárki, <http://demografia.hu/hu/letoltes/kiadvanyok/Szerepvaltozasok/207-228Speder.pdf>